Het levensverhaal en (jeugd)delinquente traject van vrouwelijke gedetineerden

An Nuytiens *

Vrouwen maken slechts een klein percentage uit van de Belgische gevangenisbevolking. De laatste tien jaar schommelt hun aandeel rond 4%.[1] Achter het relatief stabiele procentuele aandeel het afgelopen decennium schuilt echter – na enkele pieken en dalen – een globale stijging van absolute aantallen. Ook in andere westerse landen wordt een lichte of sterke stijging waargenomen van het aantal opgesloten vrouwen.[2]

Het feit dat onderzoek over vrouwen in de gevangenis een sterke impuls heeft gekregen, werd mogelijks mede veroorzaakt door deze stijgende cijfers. Deze onderzoekstrend zien we vooral in de Angelsaksische landen, maar ook bijvoorbeeld in Nederland. In België lijkt de interesse vooralsnog niet echt aangewakkerd. Wellicht net omdat vrouwen zo'n klein aandeel uitmaken van de gevangenispopulatie, en omdat de stijging in België niet spectaculair is, blijven zij in de schaduw staan van mannelijke gedetineerden. Zowel in de pers als in beleidsdocumenten en wetenschappelijke teksten wordt slechts terzijde aandacht aan hen besteed. Een gevolg hiervan is dat we erg weinig weten over de verhalen achter de cijfers.

In deze bijdrage gaan we dieper in op het kwalitatieve profiel van deze specifieke groep. We baseren ons hiervoor op een doctoraatsonderzoek over het levensverhaal en (jeugd)delinquente traject van vrouwelijke gedetineerden.[3] Na een korte uiteenzetting van de methodologie bespreken we de belangrijkste resultaten. We onderzoeken vervolgens wat mogelijke implicaties zijn van deze bevindingen voor het beleid betreffende vrouwen in de strafuitvoering.

Vrouwelijke gedetineerden onderzocht

Het doel van het doctoraatsonderzoek was zicht krijgen op het levensverhaal en de criminele carrière van vrouwelijke gedetineerden, maar ook op de manier waarop deze elementen zich tot elkaar verhouden. Er werd geopteerd voor een drieledige methodologie.

De studie werd centraal opgebouwd rond autobiografische interviews. We wilden onderzoeken hoe vrouwelijke gedetineerden hun levensloop en delinquente traject *zelf* zien. Eerder onderzoek heeft aangetoond dat dit perspectief zeer waardevol is voor de studie van criminaliteit, bijvoorbeeld omdat we wendingen in de criminele carrière beter kunnen begrijpen wanneer we door de bril van de delinquent zelf kijken.[4] De keuze voor zulk 'insider perspectief' impliceert dat we onze studie voeren vanuit een constructivistische invalshoek. We zoeken met andere woorden niet naar 'de werkelijkheid' of 'de waarheid', maar eerder naar de *constructie* van de werkelijkheid door de respondent.[5] Het autobiografische interview sluit goed aan bij het inductieve karakter van ons onderzoek.

In totaal werden interviews afgenomen van 41 vrouwelijke gedetineerden in de Vlaamse gevangenissen met een vrouwenafdeling (Antwerpen, Brugge, Gent, Hasselt). Er werd geopteerd om enkel Nederlandstalige vrouwen met de Belgische nationaliteit te bevragen. Voor niet-Belgen is het moeilijker om hun officiële justitiële parcours te reconstrueren gezien zij niet heel hun leven in België hebben gewoond. Een uitzondering zijn vrouwen die hun jeugd in België doorgebracht hebben, maar niet de Belgische nationaliteit hebben.[6]

* *An Nuytiens is postdoctoraal wetenschappelijk medewerkster, Vakgroep Criminologie, Faculteit Recht en Criminologie, Vrije Universiteit Brussel.*

1 *Op de website van de FOD Economie wordt de evolutie van de vrouwelijke gevangenisbevolking tussen 2004 en 2011 geschetst aan de hand van peilingen op 1 maart van desbetreffend jaar: http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/bevolking/andere/gevangenen/. Voor een meer uitgebreide bespreking van het kwantitatieve aspect verwijzen we naar A. Nuytiens, "Het profiel van vrouwen in de gevangenis",* Panopticon, *2008, 29, 4, 40-50; V. Lippens, A. Nuytiens en V. Scheirs, "Different profiles, different pains! Diversiteit en detentiebeleving: nood aan een gedifferentieerde strafuitvoering?", in T. Daems, P. Pletinck, L. Robert, V. Scheirs, A. Van de Wiel en K. Verpoest (eds.),* Achter tralies in België, *Gent, Academia Press, 2009, 113-144.*

2 *Zie bijvoorbeeld G. McIvor en M. Burman,* Understanding the drivers of female imprisonment in Scotland. Report n°02/2011, *Glasgow / Stirling, The Scottish Centre for Crime & Justice Research, 2011, 80 p.; R. Morgan en A. Liebling, "Imprisonment: an expanding scene", in M. Maguire, R. Morgan en R. Reiner, R. (eds.),* The Oxford Handbook of Criminology, *Oxford, Oxford University Press, 2007, 1100-1138. Voor mogelijke verklaringen voor deze stijging verwijzen we naar andere publicaties, zoals bijvoorbeeld B. Bloom, B. Owen en S. Covington, "Women Offenders and the Gendered Effects of Public Policy",* Review of Policy Research, *2004, 21, 1, 31-48.*

3 *A. Nuytiens,* Small numbers, big problems. Het levensverhaal en (jeugd)delinquente traject van vrouwelijke gedetineerden, *Brussel, VUBPress, 2011, 236 p.*

De 41 vrouwen waren op het moment van het interview tussen 20 en 69 jaar oud. Hoewel langgestraften lichtjes oververtegenwoordigd zijn in onze populatie, is de variatie qua strafmaat erg groot. Vijf vrouwen waren geïnterneerd. De strafmaat van de anderen varieerde tussen 5 maanden gevangenisstraf en levenslange opsluiting. Ondanks een grote heterogeniteit qua feitenprofiel (aard en ernst) en criminele carrière (startleeftijd, aantal feiten, veroordelingen en detenties) springen twee uiterste groepen in het oog. Enerzijds is er de groep vrouwen (ruim een derde) die slechts één keer veroordeeld werden en op het moment van het onderzoek voor het eerst in de gevangenis verblijven. In de regel gaat het hier om een eenmalig ernstig delict, vaak een levensdelict, wat resulteert in doorgaans zware gevangenisstraffen of een internering. Anderzijds heeft ongeveer een vijfde van onze populatie meer dan vijf veroordelingen opgelopen, wat hen meerdere detenties heeft opgeleverd. Op hun strafblad vinden we tussen 22 en 110 feiten terug. Ondanks het feit dat hun straf in vele gevallen een cumulatie van meerdere straffen betreft, is de strafmaat in deze groep doorgaans lichter. Vermogens- en / of drugdelicten spelen hier een centrale rol, terwijl delicten tegen personen veel minder prominent aanwezig zijn. We onderscheiden hier twee trajecten: (1) een combinatie van verschillende soorten (doorgaans geweldloze) vermogensdelicten, vaak eerder in de 'witteboorden' sfeer (bv. oplichting); (2) een combinatie van (overwegend) drugdelicten en (soms gewelddadige) vermogensfeiten.

Het tweede luik van het veldwerk bestond uit een dossierstudie op de jeugdrechtbanken en de jeugdparketten. Van elke geïnterviewde vrouw werd nagegaan of zij in contact kwam met de gerechtelijke jeugdbescherming tijdens haar jeugd. Aan de hand van deze bronnen hebben we voor elke respondent het officiële (geregistreerde) delinquente traject en het jeugdbeschermingstraject gereconstrueerd. Een derde onderzoeksluik betrof de reconstructie van het officiële delinquente traject tijdens de volwassenheid. Dit gebeurde aan de hand van het strafblad van de respondenten enerzijds (overzicht van opgelopen veroordelingen) en het opsluitingsdossier uit de databank Griffie anderzijds (overzicht detenties).

Gezien het delinquente traject tijdens de jeugd en volwassenheid gereconstrueerd werd op basis van officiële bronnen, krijgen we enkel een zicht op geregistreerde delinquentie en geregistreerde contacten met justitiële actoren. Deze informatie werd aangevuld door eventuele niet-geregistreerde delicten en justitiecontacten onthuld in de interviews.

Het profiel van vrouwelijke gedetineerden

In wat volgt bespreken we de belangrijkste resultaten wat betreft het profiel van de door ons geïnterviewde vrouwen. Hier dienen we in het achterhoofd te houden dat onze bevindingen betrekking hebben op een beperkte groep van de populatie vrouwelijke gedetineerden in Vlaanderen. Hoewel generaliseerbaarheid geen doel was van deze kwalitatieve studie, benadrukken we dat we niet met zekerheid kunnen zeggen of onze bevindingen ook van toepassing zijn op een ruimere selectie van vrouwen in de Vlaamse of Belgische gevangenissen.

Kwetsbaarheden in het levensverhaal

Voor wat betreft het levensverhaal kunnen we stellen dat de levens van het merendeel van de respondenten gekenmerkt worden door een zekere kwetsbaarheid, die zich kan manifesteren op het individuele, het relationele en het maatschappelijke niveau. Deze kwetsbaarheden vinden we zowel tijdens de jeugd als tijdens de volwassenheid. Het precaire profiel van vrouwelijke gedetineerden op verschillende niveaus vinden we ook terug in talrijke internationale publicaties.[7]

Een belangrijk verschilpunt met de internationale literatuur is evenwel dat een aantal vrouwen in onze populatie niet of niet helemaal in dit eenzijdig negatieve plaatje past. Ondanks overeenkomsten in de levensverhalen en een gemeenschappelijke uitkomst van het levenstraject op het moment van de studie (namelijk een verblijf in de gevangenis), bestaan grote verschillen qua levensloop, maar ook voor wat betreft

4 *Zie onder andere W. Bernasco en M. Tonry (eds.),* Offenders on offending: learning about crime from criminals, *Cullompton, Willan, 2010, 322 p.; J.H. Laub en R.J. Sampson,* Shared beginnings, divergent lives: delinquent boys to age 70, *Massachusetts, Harvard University Press, 2003, 338 p.*

5 *V. Burr,* Social constructivism*, Londen, Routledge, 2007, 229 p.; U. Flick, "Constructivism", in U. Flick, E. von Kardoff, I. Steinke en B. Jenner (eds.),* A Companion to Qualitative Research*, Londen, Sage, 2004, 88-94.*

6 *Tijdens het veldwerk vonden we 90 vrouwen die aan deze selectiecriteria voldeden. Hiervan werden er 10 geweerd omwille van o.a. veiligheidsproblemen of emotionele instabiliteit. De overige 80 vrouwen werden allen individueel aangesproken met de vraag of zij wilden deelnemen aan het onderzoek. Hiervan stemden er 43 toe. Twee interviews werden vroegtijdig afgebroken, vermits de emotionele toestand van betrokken vrouwen niet gunstig was. Dit resulteert dus in een totaal van 41 respondenten.*

7 *C. Cardi, "Le contrôle social réservé aux femmes: entre prison, justice et travail social",* Déviance et Société*, 2007,* 31, 1, *3-23; P. Easteal, "Women in Australian prisons: the cycle of abuse and dysfunctional environments",* The Prison Journal, 2001, 81, 1, *87-112; L.B. Girshick,* No safe haven. Stories of women in prison, *Boston, Northeastern University Press, 1999, 216 p.; G. McIvor,* Women who offend, *Londen, Jessica Kingsley Publishers, 2004, 302 p.; D. Medlicott, "Women in prison", in Y. Jewkes (ed.),* Handbook on prisons*, Cullompton, Willan Publishing, 2007, 245-267; A.-M. Slotboom, C. Bijleveld, S. Day en A. van Giezen,* Gedetineerde vrouwen in Nederland. Over import- en deprivatiefactoren bij detentieschade, *Amsterdam, Vrije Universiteit Amsterdam, 2008, 80 p.*

het delinquente traject. Het gevaar van het zoeken naar gemeenschappelijkheden is dat we de diversiteit onrecht gaan aandoen en het unieke karakter van elke levensloop minimaliseren. Ofschoon in het levensverhaal van de meeste vrouwen minstens één vorm van kwetsbaarheid tot uiting komt, en zelfs twee of drie vormen gecumuleerd worden, vinden we bij één vrouw geen enkele vorm van kwetsbaarheid terug. Verschillende vrouwen leidden voor hun detentie een eerder 'doorsnee' of 'normaal' leven en beschikten over een goed sociaal netwerk en een stabiele werksituatie. Bovendien geven meerdere vrouwen aan een onproblematische jeugd gekend te hebben en dus eigenlijk pas tijdens de volwassenheid te maken hebben gekregen met bepaalde kwetsbaarheden.

Relationele kwetsbaarheid

Bij de lezing van de levensverhalen springt vooral de relationele kwetsbaarheid in het oog. Deze factor is niet alleen kwantitatief gezien het meest prominent aanwezig, maar speelt ook op kwalitatief niveau een centrale rol. De niveaus van kwetsbaarheid hangen sterk samen, in die zin dat ze elkaar onderling kunnen beïnvloeden en versterken. Het is echter vaak de relationele kwetsbaarheid die andere kwetsbaarheden uitlokt of versterkt.

Uit het interviewmateriaal blijkt dat de relationele kwetsbaarheid tweelagig is. Enerzijds zijn de vrouwen *letterlijk* kwetsbaar in zorg- en liefdesrelaties omdat ze vaak slachtoffer worden van fysiek of seksueel misbruik. Anderzijds zijn ze ook *figuurlijk* kwetsbaar omdat ze gedepriveerd blijven van positieve en wederkerige relaties ofwel 'mutually empathic relations'[8] met belangrijke sleutelpersonen: ouders, partners, kinderen en het ruimere sociale netwerk. Terwijl de deprivatie zich voor sommigen vooral in de kindertijd voordoet, manifesteert dit zich voor anderen vooral in de volwassenheid. In vele gevallen ontwaren we echter een continuïteit doorheen de levensloop.

De moeilijke verstandhouding met de ouder(s) komt in sommige interviews tot uiting door het feit dat de vrouw zichzelf als een ongewenst kind beschouwt, doorgaans door de moeder. Zo geeft Rosa[9] bijvoorbeeld aan:

> *"Mijn kinderjaren zijn in feite van den ene miserie in den andere miserie. Ik was niet gewenst door mijn moeder. (…) En dat heeft ze me heel mijn leven meegegeven. Tot op heden."*

Het opbouwen van een positieve en wederkerige relatie met de ouder(s) wordt voor sommige vrouwen bemoeilijkt door de letterlijke afwezigheid (bv. door overlijden) of de eerder figuurlijke afwezigheid van ouderfiguren, zijnde de emotionele onbeschikbaarheid van de moeder en in het slechtste geval emotionele verwaarlozing. Vaak heeft dit te maken met het feit dat de moeder zelf overbelast is met haar eigen (huwelijks) problemen. Isabelle vertelt over haar jeugd:

> *"Ik heb met mijn mama altijd ne redelijk goeien band gehad, maar ook niet zo van: 'goh, mamaatje, ik zit met dat probleem, en ik weet niet wat ik er moet aan doen'. Voor ons was dat zoiets van: laat dat mens gerust. Dat mens heeft al miserie genoeg. En we gingen dan ook met problemen niet naar huis."*

De negatieve ervaring met liefdesrelaties is misschien wel de grootste gemene deler van onze onderzoekspopulatie. Uit de interviews blijkt dat vele levens doorkruist worden door een patroon van abusieve en destructieve relaties. Het meest genoemde probleem is partnergeweld. Omdat het geweld plaatsvindt binnen een relationele context, ondergaan heel wat vrouwen de mishandelingen voor een lange periode. De mishandelingen zijn vaak ernstig tot zeer ernstig van aard. Zo vertelt Mia:

> *"En de eerste 3 jaar was heel mooi, en toen heb ik heel veel slaag gehad en ben ik zwaar mishandeld geworden. Toen ben ik drie keer op intensieve terechtgekomen."*

In de levensverhalen van een aantal vrouwen is ook sprake van seksuele mishandeling door hun partner. Jeanne, die op 19-jarige leeftijd huwde, vertelt over haar huwelijk:

> *"Mijn man was 14 jaar ouder dan mij. Hij was militair. (…) Dus ik ben door mijn man verkracht, mishandeld geweest. (…) Euh, hij had de mentaliteit van het leger, en hij dacht dat hij met mij, dat hij in het leger was."*

Hoewel fysieke mishandeling het vaakst genoemd wordt, situeert het abusieve karakter van de relatie zich voor vele anderen (ook) op psychisch vlak. Helga bijvoorbeeld krijgt naar eigen zeggen meermaals te maken met vernederingen door haar man:

> *"Toen we getrouwd waren zei hij zo vlakaf ineens tegen mij: 'ik ben met u alleen maar getrouwd voor een weddenschap'. (…) Ik was alleen maar goed om te dienen en voor met mijn benen open te liggen. Voor meer was ik niet goed. (…) Als ik getrouwd was, brak mijn ex-man mij altijd af: 'gij kunt niks, gij dit, gij dat'. Het was nooit niet goed genoeg voor hem."*

Het abusieve karakter van de relatie veruiterlijkt zich in een aantal gevallen ook op financieel vlak. Tina vertelt dat ze gelijkaardige ervaringen heeft met meerdere vriendjes:

8 J.B. Miller, "Toward a new psychology of women", 1976, Boston, Beacon Press.
9 Alle namen in dit artikel zijn fictief.

"*Op den duur, weet ge, als ge al die venten moet onderhouden, ik had financiële nood. (…) Altijd alles maar betalen en dan vroeg hij geld voor kleren en dan gaf ik hem 10.000 Belgische frank en op den duur geraakte ik in de schulden hé.*"

Heel wat vrouwen geven aan dat zij voor inkomsten moeten zorgen, terwijl hun man het geld uitgeeft. Zo ook Greta:

"*Als ik thuis was van de psychiatrie heb ik altijd gaan werken. En de boterhammen uit mijne mond gespaard want mijn man (…) deed niet anders dan zijn geld verdoen. Zo, euh, veel leningen lopen, schulden afbetalen, de kinderen toch moeten opvoeden. Mijn man verdeed veel geld ook aan de huizekes van plezier (…). Hij deed niet anders dan zijn geld verdoen.*"

Verschillende vrouwen combineren dan ook meerdere jobs om de eindjes aan elkaar te knopen.

Sommige partners worden als dominant, jaloers of controlerend omschreven, in die mate dat de bewegingsvrijheid van de vrouw sterk ingeperkt wordt. Een aantal vrouwen vertelt dat ze werden opgesloten of dat hun man hen verbood buitenshuis te werken. Voor sommigen ging de controle zo ver dat ze zelfs niet alleen naar de winkel mochten, zoals Martha:

"*Als ik naar den Aldi ging, ik moest rondgaan met mijn kar, en als ik aan de kassa kwam, moest ik hem een berichtje zenden. En dan kwam hij betalen met de kaart.*"

Het valt op dat de partners die jaloers en bezitterig zijn en de bewegingsvrijheid van de vrouw inperken, vaak diezelfde partners zijn die fysiek of seksueel geweld gebruiken in hun relatie. Dit is conform de internationale literatuur.[10] Het isoleren van de vrouw blijkt vaak een doelbewuste strategie om de mishandelingen te camoufleren, maar ook om te voorkomen dat de vrouw weggaat. Sociale contacten zorgen voor een zekere controle, maar zorgen ook voor een toevluchtsoord wanneer de vrouw de relatie wil beëindigen. Diegenen die niet over een (solide) sociaal netwerk beschikken, geven inderdaad aan dat dit hun (emotionele) afhankelijkheid van hun partner vergroot. Julienne vertelt:

"*Ik heb geen vriendinnen. Het is daarmee dat ik zo afhankelijk was van mijn ex-vriend hé. Als die wegging, ik kon bij geen enkele vriendin gaan uithuilen.*"

In onze populatie stellen we vast dat het sociale netwerk vaak amper is uitgebouwd. Door meerdere vrouwen wordt aangegeven dat ze vóór hun detentie een eerder geïsoleerd bestaan leidden met relatief weinig contacten met de buitenwereld. Dikwijls is dit het gevolg van de controlerende houding van hun partner, zoals bij Mona:

"*Ik mocht daar niks van (…). Ik had mij vijf jaar bijna opgesloten. Ik had mij echt die periode helemaal afgezonderd, ik mocht niet naar mijn vriendinnen, als ik eens naar ne maat keek, had ik het er mee gedaan, allez…*"

Omdat sociale contacten met anderen leiden tot ruzie, gaan sommige vrouwen op termijn zélf deze contacten mijden, aldus Martha:

"*Ik heb nooit geen vriendinnen gehad hé. Neen. Nooit. En als ik tegen iemand klapte, hij peinsde al dat ik vertelde dat ik slagen gekregen had en al. Het was dan miserie. Awel, ne mens zwijgt dan hé.*"

De sociale isolatie van de vrouwen breidt zich soms ook uit naar de familiale context, dikwijls als gevolg van de problemen tijdens de jeugd. Bijgevolg kunnen zij amper terecht bij familie wanneer ze met problemen kampen. Zo geeft Greta aan:

"*Ik moest mijne plan trekken. En als er iets gebeurd was met mijne man, dan ging ik naar mijn moeder om te gaan wenen. 'Ge moet hier niet meer terugkomen', zei ze. 'Ge zijt getrouwd, buiten!' *"

Ook voor wat betreft de relatie met hun kinderen leggen de interviews voor velen een problematische situatie bloot. De problematische moeder-kind relatie heeft doorgaans te maken met het feit dat de vrouw in kwestie moeilijkheden ondervindt om in te staan voor een adequate zorg. Vaak werd de zorg dan ook vrijwillig of gedwongen overgedragen aan anderen. Bij de aanvang van de huidige detentie hebben 28 vrouwen nog minstens één levend kind.[11] Echter, uit de levensverhalen blijkt dat 11 van deze 28 vrouwen reeds vóór de (laatste) detentie niet meer samenwoonden met hun kind(eren). Verschillende kinderen werden reeds vóór de (laatste) detentie van hun moeder geplaatst. Het kan gaan om het tijdelijk onderbrengen bij familie door de moeder zelf tot gedwongen plaatsing door de jeugdrechtbank. Ook uit ander onderzoek blijkt dat kinderen van vrouwelijke gedetineerden vaak al niet meer bij de moeder woonden vóór de detentie, doorgaans

10 *R.E. Dobash en R.P. Dobash (eds.), Violent Men and Violent Contexts, in R.E. Dobash en R.P. Dobash,* Rethinking violence against women, *1998, Thousand Oaks, Sage Publications,* 141-168; *H. Johnson, "Rethinking Survey Research on Violence Against Women", in R.E. Dobash en R.P. Dobash,* Rethinking violence against women, *Thousand Oaks, Sage Publications, 1998, 23-51.*

11 *Uit de levensverhalen blijkt dat – op het moment van het interview – 33 van de 41 bevraagde vrouwen minstens één kind op de wereld hebben gezet. Eén respondent is zwanger van haar vierde kind. In totaal hebben deze 33 vrouwen samen 84 kinderen. Op het moment van onze bevraging waren 6 kinderen overleden. Drie kinderen overleden kort na de geboorte door gezondheidsproblemen, de anderen stierven als gevolg van kindermoord.*

als gevolg van een interventie van de jeugdbescherming.[12] De redenen voor de scheiding tussen moeder en kind(eren) zijn divers, zo blijkt uit de levensverhalen.

Sommige vrouwen geven aan dat ze problemen ondervonden om het moederschap op te nemen gezien hun overmatige drug-, medicatie- en / of alcoholgebruik. Voor de vrouwen die met een drugsverslaving kampen is het vooral de chaotische levensstijl die niet toelaat om structuur en adequate opvang voor de kinderen te bieden. Het feit dat het kind gedragsproblemen vertoont is ook een meermaals genoemde reden om de zorg vrijwillig of gedwongen over te laten aan anderen. De zorg voor de kinderen is soms extra zwaar omdat de vrouwen er tijdelijk of permanent alleen voor staan, zowel op financieel als op praktisch vlak. Door de problemen met hun kinderen voelen sommigen zich gefaald in hun moederrol. Zo zegt Ria over haar dochter:

> *"Ik heb die opgevoed, maar hoe, weet ge? (…) Ik heb heel veel schuldgevoelens tegenover haar."*

Terwijl sommigen aangeven dat de problemen zich reeds vóór hun opsluiting manifesteerden, menen anderen dat vooral de detentie op zich de relatie heeft verstoord. Vrouwen die volwassen kinderen hebben, geven soms aan dat hun kinderen boos zijn omdat hun moeder in de gevangenis verzeild geraakt is. Soms stopt hun bezoek ook na een bepaald (financieel) conflict. Sommige vrouwen geven aan zélf gekozen te hebben om geen bezoek te ontvangen van hun volwassen kinderen, bijvoorbeeld omdat er weinig faciliteiten zijn voor kinderen, en dat dit lastig is wanneer de kleinkinderen mee op bezoek komen.

De vermindering of verbreking van het contact met minderjarige kinderen is doorgaans het gevolg van hun plaatsing naar aanleiding van de detentie van de moeder, of zelfs eerder. De vaststelling uit nationaal en internationaal onderzoek dat bij de opsluiting van de moeder bitter weinig kinderen opgevangen worden door hun vader,[13] wordt hier bevestigd. Slechts twee vrouwen geven aan dat één of meerdere van hun minderjarige kinderen op het moment van de bevraging bij hun vader verblijven. Het spreekt voor zich dat de fysieke afstand die de opsluiting van de moeder met zich meebrengt resulteert in een vermindering van het contact. De moeders van minderjarige kinderen zijn afhankelijk van de verzorgers van hun kinderen voor het regelen van bezoeken. Dit heeft als gevolg dat heel wat vrouwen zeer weinig bezoek krijgen van hun kinderen.[14] Dit zien we ook in onze populatie. Zo vertelt Anoushka:

> *"Dus ze zouden twee keren per maand op kinderbezoek moeten komen. Euhm… Ik heb ze zeven keren gezien van december tot de laatste jeugdrechtbank. Mijn oudste dochter heb ik van april vorig jaar niet meer gezien. Die woont nog bij haar papa. Maar daar zie ik niks van, daar hoor ik niks van. Hoe ziet ze eruit, hoe doet ze op school? Ik weet het to-taal niet."*

De grote afstanden blijken ook een grote hinderpaal voor het kinderbezoek.[15] Vrouwen zijn immers vaak ver van hun vroegere woonplaats gedetineerd. Het is dan ook niet altijd evident om de kinderen op de voorgeschreven bezoekuren ter plaatse te krijgen. Zo ondervindt Kelly problemen na haar transfer:

> *"Ge hebt hier kinderbezoek hé. Eigenlijk heb ik de mogelijkheid voor wekelijks kinderbezoek. Maar omdat ze van Y. komen, komen ze maandelijks. In (de gevangenis van) Y. kwamen ze elke week."*

Sommige vrouwen geven tijdens het interview aan dat ze zélf niet willen dat hun minderjarige kinderen op bezoek komen. Voor Elke is dit omdat haar kind niet weet dat ze in de gevangenis verblijft:

> *"Mama is op verlof. Alleen."*

Individuele kwetsbaarheid

Op basis van de levensverhalen stellen we vast dat veel vrouwen een grote kwetsbaarheid vertonen op persoonlijk vlak. Deze individuele kwetsbaarheid komt in de interviews tot uiting via drie thema's: een laag zelfbeeld, psychische problemen en verslavingen.

Voor wat betreft het lage zelfbeeld vinden we zowel expliciete als impliciete verwijzingen terug in de interviews. Concreet zien we dat betrokken vrouwen zich 'te min' voelen in relatie tot anderen en daarom weinig zelfvertrouwen hebben. Sommigen verwijzen hier uitdrukkelijk naar. Sandra heeft het zelfs over een minderwaardigheidscomplex:

12 *M. Ezinga en S. Hissel, "Kinderen van gedetineerde moeders. Een studie nar het gedrag en welbevinden van kinderen met een moeder in de gevangenis",* Tijdschrift voor Criminologie, *2010, 52, 1, 36-52.*

13 *D. Medlicott, "Women in prison", in Y. Jewkes (ed.),* Handbook on prisons, *Cullompton, Willan Publishing, 2007, 245-267; M. Van Haegendoren, S. Lenaers en E. Valgaeren (2001).* De gemeenschap achter de tralies. Onderzoek naar de behoeften van gedetineerden aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening, *Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afd. Algemeen Welzijnsbeleid, 195 p.*

14 *L.B. Girshick,* No safe haven. Stories of women in prison, *Boston, Northeastern University Press, 1999, 216 p.; M. Hamelin,* Femmes et prison, *Montréal, Editions du Méridien, 1989, 270 p. ; A.-M. Slotboom, C. Bijleveld, S. Day en A. van Giezen,* Gedetineerde vrouwen in Nederland. Over import- en deprivatiefactoren bij detentieschade, *Amsterdam, Vrije Universiteit Amsterdam, 2008, 80 p.*

15 *J. Belknap,* The invisible woman. Gender, crime, and justice, *Belmont, Thomson Wadsworth, 2007, 513 p.*

"*Ja, dat heb ik al altijd gehad: een minderwaardigheidscomplex. Mij overal wegcijferen, mezelf niet zien staan.*"

Op basis van de interviews blijkt dat vooral de afwijzing door anderen het zelfbeeld aantast. Zo geven sommige vrouwen aan dat ze niet erg verstandig zijn, en daar door anderen, waaronder ook door justitiële actoren, op afgerekend worden. Helga zegt over zichzelf:

"*Op mijn papieren staat dus: mijn IQ is maar 68. Ja, ik weet, ik ben niet van de slimste ze (lacht). (…) Ik kan nog niet zonder fouten schrijven, zodus…*"

De afwijzing door anderen heeft volgens een aantal vrouwen eerder te maken met hun afkomst. Zo geeft Loes aan dat ze niet aanvaard werd door haar schoonouders:

"*Maar eigenlijk ben ik daar nooit aanvaard geweest. Het was altijd van: 'het is triest dat jij onze schoondochter bent'. Ik was te min. Ja, mijn pa was maar een metser, mijn moeder was een huisvrouw.*"

Ook Isabelle werd naar eigen zeggen afgerekend op haar afkomst. Het feit dat haar vader in de gevangenis verbleef, resulteerde volgens haar in pestgedrag en afwijzing op school.

Afgaande op het verhaal van de vrouwen wordt het negatieve zelfbeeld sterk beïnvloed door negatieve ervaringen in liefdesrelaties, bijvoorbeeld psychische mishandeling. Zo meent Julienne:

"*Dus het komt er eigenlijk op neer, door al die jaren, daarmee samen te zijn, en constant vernederd te worden en dit en dat en... uw zelfwaarde herleiden tot nul, allez ja... (zucht).* "

Hoewel ons onderzoeksopzet een betrouwbare en exhaustieve kwantitatieve inventarisatie van alle mogelijke psychische klachten niet toelaat (dit was ook niet het doel), valt op dat dit thema vaak door de vrouwen zelf wordt aangesneden. Op basis van het interviewmateriaal kunnen we stellen dat relatief veel vrouwen psychische problemen hebben of hebben gehad. Zo wordt tijdens de interviews duidelijk dat vele vrouwen op een bepaald moment in hun leven met een depressie geconfronteerd werden, in een aantal gevallen resulterend in opname(s) in de psychiatrie.

De teneur van het interview kan ook een graadmeter zijn voor depressie of depressieve stemmingen. In sommige verhalen ontwaren we bijvoorbeeld een zeer negatieve, fatalistische of depressieve toon. Voor sommigen heeft dit vooral betrekking op een bepaald deel uit hun leven. Voor anderen is het een globale overschouwing van hun leven die een neerslachtige bijklank heeft. Dit is onder andere het geval bij Greta:

"*Veel goede dingen weet ik niet van mijn leven, het zijn bijna allemaal slechte.*"

Een aantal vrouwen ziet ook de toekomst somber in, zoals Wilma:

"*Misschien ben ik hier te veel op deze wereld, ik weet het niet. Omdat ik altijd word verstoten en geen kansen… Ik weet niet wat ik eigenlijk nog op diene wereld moet doen om goed te doen. (...) Soms zit ik daar aan te denken: is er nog toekomst, is er nog een leven voor mij, is er nog hoop voor mij? "*

Naast depressie worden ook andere psychische problemen of stoornissen vernoemd, zoals schizofrenie of borderline. Een aantal vrouwen spreekt ook over automutilatie, een problematiek die vaak in verband gebracht wordt met een borderline stoornis.[16]

In onze populatie geven verschillende vrouwen aan dat ze doorheen hun leven te maken kregen met één of meerdere verslavingen. Het kan gaan om een drugsverslaving of alcoholverslaving, soms in combinatie met overdadig medicatiegebruik. Slechts drie vrouwen geven zelf aan dat ze met een alcoholprobleem kampten, waaronder Cara:

"*Ik was alcoholieker, 's morgens kwam ik al aan bier toe, tot 's avonds als ik naar mijn bed ging.*"

In onze populatie komt het thema drugs veel vaker dan alcohol aan bod in de levensverhalen. Verschillende vrouwen geven aan dat ze in het verleden met drugs hebben geëxperimenteerd, of occasioneel soft- en / of harddrugs gebruikten. Ze omschrijven zichzelf echter niet als verslaafd. Anderen geven aan dat ze op een bepaald moment van hun leven verslaafd waren aan harddrugs (speed, cocaïne, heroïne, of een combinatie). Vijf vrouwen raakten tijdens hun leven verslaafd aan heroïne, en omschrijven deze periode als een dieptepunt in hun leven, zoals Melinda:

"*En zo is dat begonnen, met heroïnegebruik. Ik ben dan heel diep gevallen. Ik heb acht jaar gespoten, alle dagen.*"

Het feit dat het doorgaans om zware verslavingen gaat wordt onder meer geïllustreerd door Maya's verhaal:

"*Op den duur kon ik (de spuit) hier (wijst op armplooi) niet meer zetten, dan ben ik tussen mijn tenen beginnen shotten, dat kon ik op den duur ook niet meer, dan ben ik in mijn nek beginnen shotten hé.*"

16 *Automutilatie wordt als één van de symptomen van borderline omschreven (zie bv. DSM-IV-TR).*

17 *S. Todts, "Middelengebruik en psychiatrische aandoeningen in de gevangenissen", in T. Daems, P. Pletincx, L. Robert, V. Scheirs, A. van de Wiel en K. Verpoest (eds.),* Achter tralies in België, *Gent, Academia Press, 2009, 145-161.*

De meeste vrouwen laten doorschijnen dat ze op het moment van de bevraging geen drugs meer gebruiken. Ongeveer één op drie gedetineerden in de Belgische gevangenissen zou drugs gebruiken tijdens de detentie.[17] Hoewel ook in onze populatie velen wijzen op het feit dat er drugs circuleren binnen de gevangenis, geven slechts enkelen expliciet toe dat ze ook tijdens de detentie gebruik(t)en. Zo bijvoorbeeld Jolien:

> "*Gelijk nu ook, als ik hoor voor ne joint te smoren, awel ik ga smoren. Als er ne keer speed is, ga ik dat pakken, waarom niet. Surtout hier, ge zijt ne keer een dag of drie wakker, da's ne keer geestig.*"

Volgens Kelly helpt druggebruik om te kalmeren:

> *"Maar ja, moest ge u afvragen of ik het al in de gevangenis gedaan heb. Het is al ne keer in de gevangenis gebeurd. Maar geen speed of coke of zo, meer van die joints. Omdat dat rustig maakt. (…) Maar ze weten dat wel, dat dat hier gedaan wordt.*"

Maatschappelijke kwetsbaarheid [18]

De belangrijkste kwetsbare zones op maatschappelijk niveau vinden we terug op vlak van scholing, arbeid en financiële middelen, en zijn sterk met elkaar gelinkt.

Het gemiddelde opleidingsniveau is eerder laag. Weinigen behaalden hun diploma van het secundair onderwijs, en diegenen die hun secundaire scholing wél afrondden, behaalden hun diploma vaak in een lagere richting. De vrouwen die hun scholing niet afmaakten, omschrijven hun schoolloopbaan in meerdere of mindere mate als chaotisch of problematisch. Een eerste problematiek die opduikt is het probleem van frequente schoolwissels. Tijdens de prille jeugd heeft dit doorgaans te maken met het feit dat de ouders vaak verhuisden. Tijdens de puberteit daarentegen is dit meestal het gevolg van problematisch gedrag op school. Sommige meisjes maakten het zo bont dat dit leidde tot schorsingen, of zelfs een definitieve uitsluiting. Een tweede recurrente problematiek is spijbelen. In vele gevallen gaat het om meisjes die thuisblijven mét medeweten van de ouders. In dat geval is dit meestal een gevolg van de problemen thuis, zoals bij Chantal:

> "*Ze (mijn moeder) smeet mij zwart en blauw dat ik niet naar school kon gaan. Maar vroeger kon dat nog allemaal, thuisblijven. Nu zou dat allemaal niet meer pakken natuurlijk hé.*"

Voor de andere vrouwen kadert de spijbelproblematiek eerder binnen een patroon van rebels gedrag en probleemgedrag op school. De meisjes blijven van school weg zonder medeweten van de ouders.

Spijbelen is vaak een voorloper van de uiteindelijke stopzetting van de scholing. De beslissing om uiteindelijk te stoppen met school, heeft echter verschillende redenen. Voor Gisèle bijvoorbeeld zijn dat psychische problemen:

> "*En ik denk dat ik euhm, juist voor mijnen 18e verjaardag of zoiets, een zenuwinzinking gehad, en ik ben ook niet meer terug naar school geweest.*"

Een andere belangrijke factor in het proces van uiteindelijke stopzetting is beginnend druggebruik. Een aantal vrouwen moest dan weer noodgedwongen hun schoolloopbaan stopzetten, bijvoorbeeld omdat ze op jonge leeftijd thuis weggingen en / of zwanger werden. Voor de vrouwen uit de oudere generaties zien we dat het vroegtijdig stoppen destijds als een normale gang van zaken beschouwd werd. De meisjes moeten soms op jonge leeftijd gaan werken om hun gezin van oorsprong (mee) te onderhouden. Zij zagen toen ook het nut niet in van een diploma. Zo verduidelijkt Helga:

> "*Neen, ik ben gestopt omdat ik (…), toen in dien tijd was dat nog niet zo van diploma van hier en diploma van, gelijk als nu.*"

Een problematische en onafgemaakte schoolloopbaan is in vele gevallen een voorloper van een precair arbeidstraject. Een eerste veruiterlijking van een precaire loopbaan betreft de aard van het werk dat wordt uitgeoefend. Omdat de meeste vrouwen laaggeschoold zijn, oefenen ze vaak ongeschoolde arbeid uit zoals schoonmaken of fabrieksarbeid. Twee vrouwen werkten in de beschutte werkplaats. Een tweede veruiterlijking van het precaire arbeidstraject bemerken we in het feit dat dit traject voor velen eerder chaotisch verloopt. Korte contracten wisselen elkaar af, dikwijls met perioden van werkloosheid ertussen. De loopbaan heeft meestal weinig richting; er wordt gewerkt in allerlei sectoren. Lina omschrijft haar loopbaan als:

> "*Overal verschillende werkjes: (…) inpakken, kuisen, een beetje vanalles eigenlijk.*"

Vaak gaat het ook om zwartwerk, zoals Mona aangeeft:

> *"En dan van werk en zo, veel interimkantoors gedaan, veel*

18 *Het concept van maatschappelijke kwetsbaarheid wordt door criminologen vooral gelinkt aan de theorie van maatschappelijke kwetsbaarheid, zoals geformuleerd door Nicole Vettenburg en collega's. Zie hiervoor N. Vettenburg, L. Walgrave en J. Van Kerckvoorde, J.,* Jeugdwerkloosheid, delinquentie en maatschappelijke kwetsbaarheid: een theoretisch en empirisch onderzoek naar de veronderstelde band tussen werkloosheid en delinquentie bij 17-19 jarigen*, Antwerpen, Kluwer, 1984, 324 p.; N. Vettenburg, L. Walgrave en I. Van Welzenis, I., "Maatschappelijke kwetsbaarheid: een theorie over systematische delinquentie door jongeren", in P. Goris en L. Walgrave (eds.),* Van kattenkwaad en erger. Actuele thema's uit de jeugdcriminologie*, Leuven, Garant, 2002, 39-76. Hoewel we het concept "maatschappelijke kwetsbaarheid" aan hen ontlenen, hanteren we het hier eerder als de verzamelnaam voor mogelijke uitingsvormen van een fragiele maatschappelijke positie, eerder dan als een etiologisch concept.*

zwart gewerkt, met iemand op de markt staan, een beenhouwer, gaan kuisen zowat, allemaal in het zwart."

Sommigen hebben zich zelfs nooit begeven op de reguliere arbeidsmarkt. Voor een aantal is er wel sprake van een stabiele werksituatie, maar zij zijn in de minderheid. Zo geeft Maria aan:

"*Dan heb ik, euh, van mijn 15 jaar gaan werken, als stikster. Dus ik heb dat 25 jaar gedaan, stikster."*

Tenslotte is ook de geringe werkervaring een weerspiegeling van de precaire positie op de arbeidsmarkt. Meerdere vrouwen geven zelf aan dat ze niet of amper gewerkt hebben in hun leven. Dit staat in schril contrast met de vrouwen die soms meerdere jobs moesten combineren om in hun onderhoud te voorzien.

De gebrekkige integratie in de arbeidsmarkt resulteert logischerwijs vaak in een moeilijke financiële situatie. Vaak beginnen de geldproblemen reeds op het moment dat de vrouwen hun ouderlijke gezin verlaten en op eigen benen moeten staan. Bij een gebrek aan voldoende inkomsten raakt spaargeld al gauw op. Ook doorheen de volwassenheid zien we dat velen het financieel moeilijk hebben. Meerdere vrouwen in onze populatie zijn de enige kostwinner in het gezin. Het wordt echter helemaal problematisch wanneer geen van beide partners een job heeft, zoals bij Winnie:

"*Financieel draaiden wij niet. Ik had nog geen 20.000 Belgische frank van het OCMW, ik kon nog niet doppen, ik zat nog in mijne wachttijd, en daar moesten wij huishuur van betalen, gas en elektriciteit, en dan moesten we nog voor de kleine zorgen. En dat was echt een heel moeilijk leven."*

Een factor die minstens even belangrijk blijkt bij het veroorzaken van financiële problemen, is het feit dat er te veel uitgaven zijn. Zeker in combinatie met te weinig inkomsten, heeft dit een dramatisch gevolg voor de financiën. Verschillende vrouwen geven aan dat ze schulden hebben (gehad). Een aantal onder hen werd / wordt bijgevolg vrijwillig of verplicht financieel begeleid (bv. loonbeslag, budgetbeheer of collectieve schuldenregeling).

Een andere belangrijke oorzaak van geldproblemen is druggebruik. Vooral heroïneverslaafde vrouwen geven aan dat zij hierdoor in zware financiële problemen terechtkomen. Zo ook Mona:

"*Het is bij mij eigenlijk serieus misgelopen met de heroïne hé, ik heb toen echt álles verloren. Alles verkocht... Mijn wasmachine,... allemaal verkocht voor heroïne te kopen. Allemaal gewisseld voor... Ja en gouden ringen hé in pand geven of gaan verkopen (…). Wij konden ons huis ook niet betalen, hadden een hele hoop schulden. Echt, ongelooflijk veel schulden."*

De schuldenberg wordt dikwijls ook veroorzaakt of vergroot door de justitiecontacten. Een groot deel van onze populatie heeft schulden overgehouden aan hun strafproces(sen).

Weinig jeugddelinquenten, veel 'adult-onset offenders'

Voor wat betreft het delinquente traject kunnen we stellen dat relatief weinig vrouwen een verleden hebben van jeugddelinquentie. Dit blijkt uit de levensverhalen, en wordt bevestigd door de dossierstudie. Slechts 7 van de 40 vrouwen waarvan we het officiële traject hebben kunnen reconstrueren, hebben een voorgeschiedenis van jeugddelinquentie; van 7 vrouwen is *bekend*[19] dat ze minstens één delict[20] pleegden tijdens hun jeugd. Bekijken we de delicten meer in detail, dan blijkt dat dit zich doorgaans beperkt tot een klein aantal lichte feiten (bv. winkeldiefstal). Vaak kan dit dus beschouwd worden als normaal experimenteergedrag voor jongeren. In onze populatie vinden we met andere woorden quasi geen ernstige of persistente jeugddelinquenten terug.

Hiertegenover staat een veel groter aandeel vrouwen dat contact had met de gerechtelijke en / of buitengerechtelijke jeugdbescherming in het kader van een problematische opvoedingssituatie (POS).[21] Uit de dossierstudie blijkt dat de contacten met de gerechtelijke jeugdbescherming (jeugdparket en / of jeugdrechtbank) doorgaans plaatsvonden in het kader van een problematische opvoedingssituatie. Van de 40 vrouwen betrokken in de dossierstudie, hebben slechts 6 vrouwen een jeugdrechtbankdossier. Zes andere respondenten hebben *enkel* een dossier bij het jeugdparket, maar stroomden nooit door tot de jeugdrechtbank. Het merendeel van deze 12 dossiers is – hoewel er soms ook delicten geregistreerd worden – gekwalificeerd als een POS-dossier. Uit de dossiers die we hebben kunnen inkijken blijkt dat de problematische opvoedingssituatie uiteenlopende invullingen kan hebben. Soms gaat het om slachtofferschap van misbruik, mishandeling of verwaarlozing. In andere dossiers gaat het om 'onbuigzaamheid' of 'wangedrag' van het meisje, meer specifiek wegloopgedrag, conflicten met de ouders of

19 *Met bekende feiten doelen we op (1) de in een proces-verbaal genoteerde feiten, (2) feiten die ondanks vermelding in het jeugddossier, nooit geverbaliseerd en dus ook niet officieel geregistreerd werden, (3) zelfgerapporteerde delicten tijdens de interviews.*

20 *Druggebruik nemen we niet op in de telling. Vaak gaat het immers om een* vermoeden. *Daarenboven is de grens tussen strafbaar en niet-strafbaar gebruik erg dun.*

21 *Merk op dat de aanwezigheid van een POS-dossier slechts één indicatie is voor een problematische jeugd. Uit de vergelijking met de levensverhalen blijkt bijvoorbeeld dat verschillende vrouwen opgroeiden in een problematische opvoedingssituatie zonder dat er contact was met de jeugdbescherming.*

vermeend promiscue gedrag.

Los van eventuele contacten met de gerechtelijke jeugdbescherming, geven 14 van de 41 vrouwen aan dat ze tijdens hun jeugd in contact kwamen met de buitengerechtelijke jeugdbescherming in het kader van een problematische opvoedingssituatie. Doorgaans gaat het om contacten met het Comité voor Bijzondere Jeugdzorg (CBJ). Omdat we de CBJ-dossiers niet hebben ingekeken, kunnen we ons enkel baseren op de informatie die de vrouwen ons verstrekten tijdens de interviews. In het geval deze interventie een voorloper was van een interventie van het jeugdparket of de jeugdrechtbank, vinden we in de jeugddossiers soms wel nota's terug over deze contacten. Globaal kunnen we stellen dat de contacten met de buitengerechtelijke jeugdbescherming doorgaans tot stand kwamen ten gevolge van een problematische gezinssituatie (bv. mishandeling, misbruik, overlijden moeder, conflicten tussen ouder(s) en kind).

Gezien zowel uit de geregistreerde gegevens als uit de interviews blijkt dat jeugddelinquentie weinig voorkomt in onze populatie, kunnen we besluiten dat het merendeel van de door ons bevraagde vrouwen 'adult-onset offenders' zijn. Opvallend is dat een groot deel van de vrouwen (N=15) pas na hun dertigste verjaardag voor het eerst veroordeeld wordt, en gerekend kan worden tot de groep 'late adult-onset offenders'.[22] Aan de hand van de startleeftijd kunnen we dus drie groepen onderscheiden: vrouwen met gekende delicten tijdens de jeugd (N=7), 'early adult-onset offenders' (N=18) en 'late adult-onset offenders' (N=15).[23] De bevinding dat onze onderzoekspopulatie grotendeels bestaat uit adult-onset offenders ligt in de lijn van de internationale literatuur, waar meer en meer wordt aangenomen dat vrouwen vaker dan mannen pas *na* de meerderjarigheid delinquent gedrag vertonen.[24] De hypothese dat vrouwelijke volwassen delinquenten (en dus ook gedetineerde vrouwen), net zoals hun mannelijke tegenhangers, doorgaans 'doorgegroeide' jeugddelinquenten zijn[25] lijkt op basis van onze populatie dus niet te kloppen.

Hoewel deze vaststelling overeenkomt met andere internationale studies, dienen we ons bewust te zijn van het feit dat onze specifieke selectiecriteria alsook een mogelijks selectieve uitval onze resultaten kunnen vertekend hebben. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk dat vrouwen met een (zwaar) jeugddelinquentieverleden minder geneigd waren om mee te werken aan ons onderzoek. De bevindingen mogen dus niet zomaar veralgemeend worden naar de volledige vrouwelijke gevangenisbevolking.

Criminaliteit als deel van het levensverhaal [26]

Door de koppeling van het delinquente traject aan het levensverhaal hebben we onderzocht op welke manier criminaliteit gekaderd kan worden binnen het levensverhaal. We zullen gezien de geringe aanwezigheid van jeugddelinquentie, hier focussen op criminaliteit tijdens de volwassenheid.

Uit de levensverhalen blijkt dat de kwetsbaarheden op de verschillende niveaus een belangrijke rol spelen in de betrokkenheid bij criminaliteit. Drie specifieke factoren – soms gecombineerd – komen hier naar voor: geld, verslavingen en abusieve liefdesrelaties. Ondanks de diversiteit in concrete dynamieken en uiteindelijke paden naar delinquentie kunnen we stellen dat de factor liefdesrelaties het meest lijkt door te wegen in de verhalen over criminaliteit. Dikwijls staat deze factor als enig element centraal. Bovendien is ook in de verhalen waar criminaliteit vooral gelinkt is aan druggebruik of aan financiële motieven, vaak een rol weggelegd voor liefdesrelaties. Omdat een groot deel van de delicten rechtstreeks of onrechtstreeks voortvloeit uit abusieve liefdesrelaties, is deze factor dan ook in vele gevallen een noodzakelijke voorwaarde voor het betrokken geraken bij delinquentie. Het gaat hier echter om abusieve liefdesrelaties, die in vele gevallen slechts één factor uitmaken van een ruimere precaire levenscontext. Uit de verhalen over betrokkenheid bij criminaliteit blijkt dat meerdere vrouwen werden gemanipuleerd of doelbewust werden gebruikt voor het (mee)plegen van delicten. Deze vrouwen geven aan schrik te heb-

22 *McGee en Farrington splitsen adult-onset offenders op in twee subgroepen aan de hand van de vraag of de eerste strafrechtelijke veroordeling plaatsvond* voor *de dertigste verjaardag ("early adult-onset offenders")* of na *de dertigste verjaardag ("late adult-onset offenders"). T.R. McGee en D.P. Farrington, "Are there any true adult-onset offenders?",* British Journal of Criminology, *2010, 50, 3, 530-549.*

23 *A. Nuytiens en J. Christiaens, "Trajecten van vrouwelijke gedetineerden. Weinig jeugddelinquenten, veel late starters",* Tijdschrift voor Criminologie, *2010, 52, 4, 394-410.*

24 *C.R. Block, A.A.J. Blokland, C. van der Werff, R. van Os en P. Nieuwbeerta, "Long-Term Patterns of Offending in Women",* Feminist Criminology, *2010, 5 (1), 73-107; S.S. Simpson, J.L. Yahner en L. Dugan, "Understanding Women's Pathways to Jail: Analysing the Lives of Incarcerated Women",* The Australian and New Zealand Journal of Criminology, *2008, 41, 1, 84-108.*

25 *Uit de studie van Healy blijkt bijvoorbeeld dat de 73 door haar bevraagde mannen hun eerste delict pleegden tussen 7 en 18 jaar (gemiddelde: 12 jaar). Ongeveer 25% van de populatie verbleef tijdens de jeugd in een detentiecentrum voor minderjarigen als gevolg van delinquentie. Zie D. Healy,* The Dynamics of Desistance. Charting pathways through change, *Cullompton, Willan Publishing, 2010, 55-56.*

26 *Wegens plaatsgebrek kunnen we hier in dit artikel helaas slechts summier op ingaan. Voor een uitgebreide bespreking van dit hoofdstuk verwijzen we naar A. Nuytiens,* Small numbers, big problems. Het levensverhaal en (jeugd)delinquente traject van vrouwelijke gedetineerden, *Brussel, VUBPress, 2011, 236 p.*

27 *Zie bijvoorbeeld M. Ajzenstadt, "The relative autonomy of women offenders' decision making",* Theoretical Criminology, *2009, 13 (2), 201-225; F. Heidensohn, "Gender and Crime", in M. Maguire, R. Morgan en R. Reiner (eds),* The Oxford Handbook of Criminology, *Oxford, Clarendon, 1994, 997-1039.*

ben van hun partner, geïsoleerd te zijn en in ongelijke machtssituaties te verkeren. Dit maakt dat ze sterk afhankelijk zijn van hun partner. Het is binnen deze gegenderde ruimere levenscontext dat we de grote rol van liefdesrelaties in de betrokkenheid bij criminaliteit van vrouwen dienen te begrijpen.

De erkenning van de rol van de relationele kwetsbaarheid neemt echter niet weg dat deze vrouwen actieve actoren zijn die zelf keuzes maken.[27] De meeste vrouwen zien zichzelf ook op die manier. Uit de verhalen blijkt evenwel dat hun 'keuzevrijheid' sterk beïnvloed wordt door de context waarin ze leven. De levensverhalen tonen aan dat verschillende kwetsbaarheden vaak op elkaar inwerken doorheen de levensloop, wat kan resulteren in een negatieve 'kettingreactie'. Concreet is het vaak de relationele kwetsbaarheid die de katalysator is binnen deze 'kettingreactie'. Het is net deze cumulatie die van belang is in het limiteren van de gepercipieerde keuzemogelijkheden.

Concreet zien we dus dat de kwetsbaarheden resulteren in een 'gelimiteerde keuzewaaier', of zoals Anne Worrall het benoemt: 'the path of narrowing options'.[28] Uit de verhalen over criminaliteit blijkt dat de uiteindelijke keuze voor criminaliteit voor een groot stuk gestuurd wordt door deze gelimiteerde keuzeopties. Meer specifiek tonen de interviews aan dat een gebrek aan een solide sociaal netwerk als vangnet vaak een belangrijke factor is in de gepercipieerde keuzemogelijkheden. Wat de genoemde drijfveer of combinatie van drijfveren voor delinquentie ook is, uiteindelijk speelt de aanwezigheid van een sociaal netwerk, of althans de *perceptie* hierover, een belangrijke rol in het uiteindelijke beslissingsmechanisme bij onze respondenten. Het leven in een zekere mate van isolatie, waar vrouwen gedepriveerd zijn van een positief sociaal netwerk, zou in die zin dan ook als een mogelijke 'brug' gezien kunnen worden naar de betrokkenheid bij criminaliteit. Omdat ze geen alternatieven zien, meer specifiek omdat ze menen dat ze op niemand kunnen rekenen voor de oplossing van hun probleemsituatie, kiezen ze een deviante weg. Dit zien we bijvoorbeeld bij vrouwen die overgaan tot 'wanhoopsdaden'. Het gebrek aan een sociaal vangnet treedt hier op als belangrijke schakel tussen de precaire situatie waarin heel wat vrouwen verkeren en de effectieve stap naar delinquentie.

Discussie en conclusie [29]

In navolging van de internationale literatuur bevestigt ons kleinschalig onderzoek dat ook in Vlaanderen het levensverhaal van vrouwelijke gedetineerden vaak gekenmerkt wordt door kwetsbaarheden op verschillende vlakken. De interviews hebben daarenboven aangetoond dat criminaliteit tijdens het volwassen leven sterk ingebed is in de specifieke context van het levensverhaal. Het merendeel van de door ons bevraagde vrouwen zijn adult-onset offenders. De centrale rol van abusieve liefdesrelaties in de betrokkenheid bij delinquentie zou kunnen verklaren waarom het aandeel adult-onset offenders zo groot is. Ten eerste zijn abusieve relaties vooral sterk aanwezig in de volwassenheid. Ten tweede is het vaak de cumulatie van verschillende kwetsbaarheden doorheen het leven – vaak met de relationele kwetsbaarheid als motor – die leiden tot de betrokkenheid bij delinquentie. Op basis van de levensverhalen kunnen we stellen dat deze cumulatie zich vaak pas voordoet na het bereiken van de volwassenheid.

Het is alom bekend dat een gevangenisstraf zowel voor mannen als voor vrouwen negatieve effecten kan genereren op verschillende levensdomeinen. Dit wordt bevestigd door ons onderzoek. Uit het interviewmateriaal blijkt dat een detentie de verschillende kwetsbaarheden nog meer kan versterken. Voor wat betreft de relationele kwetsbaarheid zien we dat de (vaak al problematische) relaties met familie, vrienden en kinderen in vele gevallen verslechteren als gevolg van de opsluiting. Een opsluiting zou dan ook, waar mogelijk, als uitzonderingsmaatregel gehanteerd moeten worden en het gebruik van alternatieve of semi-penale[30] pistes of elektronisch toezicht zou meer aangemoedigd moeten worden.[31]

28 *A. Worrall. "Troubled or Troublesome? Justice for Girls and Young Women", in B. Goldson (ed.),* Youth Justice: Contemporary Policy and Practice, *Aldershot, Ashgate, 28-50.*

29 *Onze resultaten hebben zowel beleidsmatige, theoretische en onderzoeksmatige implicaties (zie A. Nuytiens,* Small numbers, big problems. Het levensverhaal en (jeugd)delinquente traject van vrouwelijke gedetineerden, *Brussel, VUBPress, 2011, 236 p.). Hier zullen we echter focussen op implicaties voor het beleid.*

30 *Bijvoorbeeld de "Probation Premises" (de vroegere "Probation Hostels") in het Verenigd Koninkrijk. Hier wordt opsluiting en controle gecombineerd met een minder strikte, huiselijke omgeving, wat contacten met familie en kinderen bevordert. A. Barton, "Women and Community Punishment: The Probation Hostel as a Semi-Penal Institution for Female Offenders",* The Howard Journal, *2004, 43, 2, 149-163.*

31 *V. Lippens, A. Nuytiens en V. Scheirs, "Different profiles, different pains! Diversiteit en detentiebeleving: nood aan een gedifferentieerde strafuitvoering?", in T. Daems, P. Pletinck, L. Robert, V. Scheirs, A. Van de Wiel en K. Verpoest (eds.),* Achter tralies in België, *Gent, Academia Press, 2009, 113-144; A.-M. Slotboom, C. Bijleveld, S. Day en A. van Giezen,* Gedetineerde vrouwen in Nederland. Over import- en deprivatiefactoren bij detentieschade, *Amsterdam, Vrije Universiteit Amsterdam, 2008, 80 p. Bepaalde studies werpen de vraag op of een gevangenisstraf voor sommige vrouwen geen gunstig effect kan hebben. Vaak is het moment van opsluiting een "opluchting", omdat ze uit hun abusieve omgeving gehaald worden, of een "keerpunt", omdat ze bijvoorbeeld de kans krijgen om hun diploma te halen (zie bijvoorbeeld L.B. Girshick,* No safe haven. Stories of women in prison, *Boston, Northeastern University Press, 1999, 216 p.). Hoewel we ook in onze levensverhalen hiernaar verwijzingen terugvinden, menen we dat de invloed van de gevangenisstraf voor deze personen op lange termijn moet bekeken worden.*

Hoewel de afgelopen decennia in de criminologische wereld en in beleidsdocumenten meer en meer gepleit wordt voor het hanteren van de gevangenisstraf als 'ultimum remedium' in de reactie op criminaliteit, wordt deze visie niet altijd effectief omgezet naar de praktijk.[32] Ook wat betreft vrouwen is deze visie nog lang niet ingeburgerd in de praktijk. Specifiek voor vrouwen zien we nochtans ten minste drie extra redenen die pleiten voor het zuinig omspringen met vrijheidsberoving.

Ten eerste, vanuit een risico- en maatschappijbeveiligend perspectief. Vrouwen worden immers gekenmerkt door een klein(er) risico op recidive.[33] In onze populatie denken we dan vooral aan 'first offenders', meer specifiek de vrouwen zonder drugsverleden[34] die in de gevangenis verblijven voor een eenmalig feit.

Ten tweede, vanuit een welzijnsperspectief van zowel moeder als kind. Het hanteren van de opsluiting als laatste redmiddel is vooral bij vrouwen erg prangend omdat zij vaker dan mannen de primaire verzorger zijn van hun kind(eren). Hoewel vrouwelijke gedetineerden dikwijls al vóór hun detentie niet meer samenwoonden met hun kinderen, zijn zij vaker dan mannen alleenstaande ouder.[35] Bovendien leert ons onderzoek dat ook vrouwen die in theorie niet alleenstaand zijn, er in de praktijk toch vaak alleen voorstaan voor de opvoeding van de kinderen. Het opsluiten van vrouwen heeft dan ook vaker een grote(re) impact op bestaande gezinsstructuren en op het leven van kinderen. Kinderen zouden – wellicht deels om deze reden – (nog) meer lijden onder de detentie van de moeder dan onder de opsluiting van de vader.[36] De scheiding met kinderen en het gemis zijn belangrijke factoren in de ontwikkeling van detentieschade bij vrouwen. Detentieschade bij de moeder kan op zijn beurt belangrijke repercussies hebben op het welzijn van kinderen.[37]

Ten derde, vanuit het oogpunt van recidive en desistance. Onderzoek bij vrouwelijke ex-gedetineerden heeft uitgewezen dat het onderhouden van goede (familie)relaties een kernvoorwaarde is voor desistance en een succesvolle reïntegratie.[38] De vaststelling in onze populatie dat het ontbreken van een sociaal vangnet een schakel kan zijn tussen een precaire leefsituatie en de effectieve stap naar delinquentie, toont eveneens het belang aan van deze factor. Behalve een sociaal netwerk in het algemeen, wordt specifiek het moederschap en de moederrol als een belangrijke factor genoemd voor een succesvolle reïntegratie.[39] Naast objectieve factoren zoals bijvoorbeeld het hebben van werk of een woonst, zijn subjectieve factoren immers ook belangrijk in het reïntegratie- en desistance proces.[40] Het succesvol (opnieuw) claimen van het moederschap als conventionele identiteit en het gevoel van nuttig en waardevol zijn, zou een belangrijke rol spelen in het traject na het vrijkomen als gegenderd fenomeen. Heel wat vrouwen zijn door(heen) de detentie de voogdij kwijtgespeeld en / of hebben amper contact gehad met hun kinderen. Door deze negatieve ervaringen is het echter niet evident om opnieuw het moederschap op te eisen en te vervullen na het vrijkomen.[41] Het is dan ook belangrijk om reeds tijdens de detentie te werken aan een goede relatie tussen moeder en kind.

Wanneer het toch tot een opsluiting komt, zou men dus (nog) meer oog moeten hebben voor het in stand houden en verbeteren van de relaties met de buitenwereld, in het bijzonder met kinderen. Het lijkt een evidentie, maar uit de praktijk blijkt dat dit allerminst het geval is. In België werd het laatste decennium een aantal projecten opgezet teneinde de ouder-kind relatie bij gedetineerden (zowel mannen als vrouwen) te versterken,[42] maar uit de verhalen van onze populatie blijkt

32 *T. Daems, "Gapen bij de gapende kloof. Strafbeleid, gevangeniswezen en de weergekeerde stilte rond de legitimiteitscrisis van de vrijheidsstraf", in T. Daems, P. Pletinck, L. Robert, V. Scheirs, A. Van de Wiel en K. Verpoest (eds.),* Achter tralies in België, *Gent, Academia Press, 2009, 17-45.*

33 *P. Carlen,* Alternatives to women's imprisonment, *Milton Keynes, Open University Press, 1990, 137 p.*

34 *Zoals algemeen gekend is drugsverslaving is immers in vele gevallen een belangrijke factor in het induceren en / of instandhouden van het delinquentieproces. Dit werd ook duidelijk in de levensverhalen van onze populatie. Zie bijvoorbeeld ook de groep persistente vrouwen, die vaak een groot aantal (vaak met elkaar verweven) drugs- en vermogensdelicten cumuleren.*

35 *Zie bijvoorbeeld M. Van Haegendoren, S. Lenaers en E. Valgaeren (2001).* De gemeenschap achter de tralies. Onderzoek naar de behoeften van gedetineerden aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening, *Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Algemeen Welzijnsbeleid, 195 p.*

36 *J. Belknap,* The invisible woman. Gender, crime, and justice, *Belmont, Thomson Wadsworth, 2007, 513 p.*

37 *A.-M. Slotboom, C. Bijleveld, S. Day en A. van Giezen,* Gedetineerde vrouwen in Nederland. Over import- en deprivatiefactoren bij detentieschade, *Amsterdam, Vrije Universiteit Amsterdam, 2008, 80 p.*

38 *J.E. Cobbina, B.M. Huebner en M.T. Berg, " Men, women, and postrelease offending: an examination of the nature of the link between relational ties and recidivism",* Crime & Delinquency, *2010, XX (X), 1-31; M. Dodge en M.R. Pogrebin, "Collateral costs of imprisonment for women: complications of reintegration",* The Prison Journal, *2001, 81, 1, 42-54; P. Giordano, S. Cernkovich en J.L. Rudolph, "Gender, Crime and Desistance",* American Journal of Sociology, *2002, 107, 4, 990-1064.*

39 *M. Brown en B. Bloom, "Reentry and Renegotiating Motherhood. Maternal Identity and Success on Parole",* Crime & Delinquency, *2009, 55, 2, 313-336; J. Rumgay, J., "Scripts for safer survival: pathways out of female crime",* Howard Journal of Criminal Justice, *2004, 43, 4, 404-419.*

40 *Zie bijvoorbeeld P. Giordano, S. Cernkovich en J.L. Rudolph, "Gender, Crime and Desistance",* American Journal of Sociology, *2002, 107, 4, 990-1064.*

41 *Zie ook M. Brown en B. Bloom, "Reentry and Renegotiating Motherhood. Maternal Identity and Success on Parole",* Crime & Delinquency, *2009, 55, 2, 313-336.*

42 *V. Lippens, A. Nuytiens en V. Scheirs, "Different profiles, different pains! Diversiteit en detentiebeleving: nood aan een gedifferentieerde strafuitvoering?", in T. Daems, P. Pletinck, L. Robert, V. Scheirs, A. Van de Wiel en K. Verpoest (eds.),* Achter tralies in België, *Gent, Academia Press, 2009, 113-144.*

dat er nog veel werk aan de winkel is. Zo denken we onder andere aan flexibelere bezoekuren voor kinderen, maar ook aan een detentie dichter bij huis – zoals overigens voorzien in artikel 17.1 van de European Prison Rules (2006) – wat de contacten tussen moeder en kind kan faciliteren. Ook in het recente rapport van de Koning Boudewijnstichting worden enkele waardevolle suggesties gedaan, zoals het kindvriendelijk(er) maken van de bezoekmomenten door bijvoorbeeld voldoende ruimte, speelgoed en faciliteiten voor kinderverzorging te voorzien in een meer huiselijke sfeer. Ook het voorzien van logeerfaciliteiten voor kinderen, naar Nederlands model, of het concipiëren van de voorziene open capaciteit volgens het principe van de 'halfway houses', zoals in Noorwegen, wordt geopperd.[43] We hopen alvast dat de beleidsmakers die verantwoordelijk zijn voor de constructie van de nieuwe gevangenis in Haren, waar ook de nieuwe vrouwengevangenis gehuisvest zal worden, deze aanbevelingen met de nodige aandacht en interesse zullen doornemen.

43 K. Beyens, M.-S. Devresse en E. Gilbert, Werken en leven in de gevangenis: de gebruikers aan het woord. Verslag van rondetafelgesprekken over de architecturale noden van de nieuwe gevangenissen, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 2011, 70 p.